

MILLENNIER MELLAN EBB OCH FLOD

Inte ens det vi kallar för tiden står stilla utan följer oss som ebb och flod. Vi följer med framåt på tidens vågor när floden kommer för att dra oss tillbaka när ebban infinner sig. Vi surfar på tiden vilket vi vill det eller inte.

Det har gått åtskilliga mänvarv sedan vi skaffade oss vår föda med pilbåge och stenyxa och kallar det frimodigt för utveckling. Nu är det genom tankemöda och muskelkraft och teknikens möjligheter vi skaffar oss föda och välbefinnande.

Med "Argusögon" på tidens och utvecklingens ebb och flod ska jag följa några historiska händelser som intresserat mig själv i hopp om att de utan inbördes sammanhang kan vara av intresse även för läsaren.

(latin: Argus) är i den grekiska mytologin en jätte med hundra ögon av vilka alltid några vakade. Av detta kommer begreppet "argusöga" med betydelsen "vaksam blick". Källa WWW-biblioteket.

Startpunkten kan få bli 1500-talet, för det var då vi fick Gustav Eriksson Vasa. Han var nog den vi minns bäst från detta århundrade. Han hann med mycket som jag inte ska gå in på här, men han var i alla fall den förste som satte på sig skidorna och drog upp spåret för Vasaloppet. Kanske var det också han som uppfann blåbärssoppan, för den anses ju vara stoppande på kroppsvätskorna och han hade just då ont om tid.

Vi fick uppleva den första världsomseglingen i historien 1519 av portugisen Magellan. Men i motsats till Gustav Vasa hade Magellan gott om tid. Under expeditionen avlider han tyvärr och det blir skeppets andreman som genomförde den första resan jorden runt.

Kunligheter hann både födas och dö under seklet, som t ex Erik XIV som

levde mellan 1522-1577 och dog som 55-åring.

1500-talet bjuder både mig själv och många andra på åtskilliga intressanta händelser, men då jag nämnt om dem i flera andra sammanhang så går jag förbi dem nu och hänvisar alla till vårt förnämliga WWW-bibliotek.

Även 1600-talet kom med flod och slutade vid ebb. Även om jag inte tänker putsa kungamakternas glador, så vill jag ändå nämna Drottning Kristina och riksbyggaren Axel Oxenstierna. Deras gärningar är lätt tillgängliga för den som vill veta eftersom båda satt sina tydliga spår i Mälardalen.

Mer svårfångad är t ex uppgiften att häxprocesserna fortsätter med fler avrättningar än tidigare. Klentro, vantrö och misstro följer allmogen lika envist som förr.

Under 1600- och början av 1700-talen var pesten den mest fruktade farsoten som drabbade även vårt land. Pesten var en infektionssjukdom som orsakades av en bakterie som främst spreds med infekterade loppor från råttor men som också spreds med andra djur. Våra ständiga krigsarméer och dålig hygien var orsaken till spridningen. I Sverige dog under de svåraste åren cirka 100 000 människor i pest. Bland dessa fanns även de spet-

älska. (Leprasjuka). Troligen uppträdde pesten åtskilliga gånger under de många krigen, men veterligen enda gången denna farsot nämndes i tingsprotokollen är 1654.

Men fanns det då inget roligare? Jo, förvisso!

1645 lev Jämtland ett svenskt landskap fritt från Norge vid freden i Brömsebro. Det HURRAR vi för!

Jo, en viktig sak till - vi fick 1668 Sveriges första riksbank detta år. Nu och för all framtid har nuvarande pensionärer möjlighet att placera sina stora överskott varje månad! D.v.s. om det mot förmodan finns någon som inte drabbats av ebb i kassan utan lever i flod?

Så fort vi kommer in på 1700-talet så blir det bråk om allt och intet igen trots att alla nu kan äta sig mätta på potatis och inte ensidigt på rovor. Vad

har tagit åt vårt svenska folk egentligen? Jämtlands regemente under Karl XII anfaller Norge 1709. Varför skulle han börja bråka med grannarna igen? Han dog ju mitt i striderna när han besökte Norge och fick inte fullfölja!

Som lik fick han göra en övernattning i ett vagnsskjul på Ekolsund. Så kan det sluta även för en kung.

1714 kommer den första jordgubbsplantan till Europa och den vattnas i munnen än idag. Men den breda allmoggen fick nog även den gången sukta ett tag innan de fick smaka på läckerheten, för nu skulle dom lära sig att lyda lag och rätt. Tänk bara på något så trivialt som att varje bonde 1726 blev med lag ålagd att hålla vägar på sin mark och 1730 kommer första lagen om snöplogning. (Snöplikt?)

Men nog fanns det nöjen också att glädja sig åt, Det står nämligen i hävderna 1733 att AUGUST DEN STARKE, Polens kung dör 63 år gammal och

är far till 354 erkända barn! Hur orkade han?

Jag som är 92+ har bara orkat med 2 stycken! Jag undrar också vem som hjälpte honom med alla blöjbyten? Han var säkert lycklig över att ständigt få leva i flod med sin kärlek och aldrig i ebb som vi andra! Kanske det var i eftertanke på honom och hans stora familjs många dödsfall som vi året efter, 1734, fick lagen som bestämde att bouppteckning skulle ske efter varje dödsfall i Sverige?

1740-02-04 föds Carl Michael Bellman i Stockholm. Samtidigt med honom var en av mina anfäder, skalden Gabriel Ingelman, anställd som poet och skrivare vid kungens hov. .

1744-04-25 dör svensken Celsius, han som skapade termometerskalan som talar om för oss att vi har feber.

1700-talet var inte bara Gustav III regeringstid utan också Vildhussens tid då vi fick vårt lands genom tiderna största katastrof. Detta hände natten till 6 juni 1796 då Indalsälven bröt en ny fåra och tömde Ragundasjön på 4 timmar och förvandlade Gedungsen till DÖDA FALLET. Samtidigt uppstod HAMMARFORSEN i den nya älvfåran.

Den händelsen har jag skrivit om i flera andra sammanhang och tar inte upp den här.

Under de svåra nödåren i slutet på 1700-talet och in på 1800-talet tvingades man använda barkbröd i Sverige. Man malde tallbark till mjöl som kunde blandas med korn och råg till ett blandmjöl som man bakade matbröd av. Rent korn- eller rågbröd var sällsynt under dom svåraste nödåren.

När 1800-talet inträdde i vår historia längtade nog alla efter att krig och farsoter äntligen skulle få ett slut, men inte! Tuberkulosen och kopporna fanns kvar och bet sig fast under mer än 100 år framåt och skördade tusentals offer.

Men vi fick det händelserikaste århundradet någonsin som med kritiska

blickar kan anses innehålla både gott och ont.

Hembränningsförbudet upphörde och en del av vårt svenska folk höll på att suppa ihjäl sig. Industrialismens tid tog fart på olika områden, men fattigdomen för flertalet upphörde inte.

Trots att vi fått både potatisen och jordgubbarna var det fortsatt svårt för den svarare allmogen att äta sig mätt. Folkmängden ökade snabbt trots att August den store inte fanns kvar i livet och kunde ge anvisningar, han som hade sin berömda kapacitet med 354 barn.

Nöden har ingen lag, heter det, och vi fick den stora Amerika febern som även den slog till som en epidemi när tusentals invånare lämnade landet för att söka lyckan och försörjningen i Amerika som ropade efter folk.

1800-talet gav oss också en lättare väg till kunskap. Biblioteksväsendet utvecklades och inte minst arkivväsendet vilket gör att vi idag har tillgång till världens och världshistorien största WWW-bibliotek och arkiv.

Naturligtvis var det under detta sekel även sånt som uppfattades som orättvisor och låg och grydde under ytan och av och till kom i dagen. Alla kunde inte bli tillfreds med alla tingens ordning och en hel del har nutidsmänniskan liten eller ingen aning om. Jag tänker i ögonblicket på de gamla företeelserna om de olika jordreformerna som drabbade den jordbrukande befolkningen. En källa till många och långa tvister och mycken osämja. Ända sedan urminnes tid bodde bönderna i byar. Delar av deras åker och ängsmark kunde däremot ligga en bit utanför byarna och var uppdelad i flera fält där varje bonde hade sin del. Efterhand som arvskiften genomfördes blev åkerjorden ännu mera uppdelad till åkertegar med fem - tio meters bredd.

Alla insåg det otillfredsställande i detta sätt att bedriva sitt jordbruk på och ville åstadkomma ett jordbyte sinsemellan men det visade sig fruktlöst. Svensken i gemen har aldrig velat tumma ens en tumsbredd på sin äganderätt. Dessutom fanns i en lag från

1734 som bestämde att om nytt skifte skulle ske så måste alla vara helt ense och då satt man fast.

1757 kom den förordning som kallades storskifte som möjliggjorde för varje delägare att begära skifte av sin jord. Detta skulle även omfatta de övrigas ägolotter, alltså ett försök att samla ihop böndernas jord till större enheter. Trots detta hade de flesta bönderna fortfarande många åkerlappar var.

Då ordnade Gustav IV Adolf till med förordningen om enskifte.

Detta innebar att varje bondes jord skulle sammanföras till ett enda

stycke. Så blev det fortsatt osämja och först 1827 under Karl XIV Johans regering kunde de verkliga förändringarna påbörjas i och med lagen om laga skifte.

Allt man gormat och trätit om i mer än hundra år hade från grunden varit avsett att få den sammanhängande jorden mera lönsam och lättodlad. Men hur skulle det vara möjligt när den bästa jorden alltid var på den egna åkerlappen och man alltid trodde sig få grannens steniga och magra åkerteg i utbyte och även ansåg sig få det? Grannsämjan blev ständigt naggad i kanten.

Även om det inte hade direkt samband med de stridiga jordreformerna så fick även fäbodlivet en god utveckling under detta århundrade.

Ett fjällmejeri i Fjällsågen. Valter Wallner.

Kanske som en följd av att fritt mulbete tilläts i skogen i kraft av allemansrätten för alla som ägde hästar och kor. Detta var ett gott men arbetsamt tillskott i naturhushållningen.

Tänk, så många av livets strömmar det ändå är som genom seklerna har styrts av ebb och flod i vår mänskliga tillvaro! En hel del har vi förträngt eller velat glömma, men mycket vill vi också gärna komma ihåg. Ett exempel är den Svenska folkskolestadgan som kom 18 juni, 1842.

Då bestämdes att alla barn, både pojkar och flickor, skulle gå i folkskola. Detta hade tidigare inte varit så ovillkorat då flickorna efter grundskolan skulle ut och tjäna piga eller vänta på att bli bortgifta och bli hemmafruar. Inte så konstigt om vi betänker att i Sverige har det alltid varit skillnad på man och kvinna, pojke och flicka, fattig och rik, eller för all del även på frisk och handikappad. Mankönet däremot skulle den som "så hava kunde" tillåtas göra karriär. I samband med folkskolestadgans införande blev det även ett annat mönster i lärarutbildningen med lärarseminarier.

Trots obligatorium gick det mycket trögt de första femtio åren och vi är väl medvetna om många flickor som endast fick eller kunde gå bara de första fyra åren i folkskolan.

De svåra nödåren 1867 - 1869 gjorde inte skolgången lättare.

Mitt i allt elände blev det redan 1864 förbud att använda fångstgropar för att fånga de större villebråden. Förbudet nonchalerades i hög grad när nödåren ett par år senare kom. Fångstgropar hade då använts ända sedan Magnus Erikssons landslag från 1300- talet.

Så fick vi Guldmyntfoten 1873 med Krona som myntenhet. Då blev 1 krona = 100 öre och 25 öringen fick under lång tid smeknamnet "tolvskillingen".

Den här tiden var tranlampan och för en del fotogenlampan den enda ljuskällan i hemmen innan elektriciteten blev tillgänglig.

Som lite kuriöst och ovidkommande kan nämnas att Sveriges första sanatorium för lungsjuka byggdes i Mörsil, Jämtland år 1896.

Under hela 1800- talet pågick också det otillständiga i vår sociala historia att låta gamla och avsidestagna människor gå rotegång eller säljas till lägstbjudande på auktion. Om detta

har jag utförligt skrivit i andra sammanhang och tar inte upp det nu.

Således är vi nu med automatik inne i 1900-talet, vårt eget århundrade.

1901 fick vi den allmänna värnplikten och 1905 upplöstes unionen med Norge. Århundradets kungamakt har inga gnistrande pärlor i sina diadem så dom går jag helt förbi. Noteras bör dock att den sista avrättningen i Sverige skedde 1910 och dödsstraffet i fredstid avskaffades formellt 1921 och i krigstid först 1972.

1919 blev det också slut på människoauktionerna till lägstbjudande och 1921 kom även den första barnavårdsstadgan.

Här slutar även min kavalkad genom millenniernas ebb och flod. Jag känner att ebben har drabbat även mina egna ådror. Nu när jag är på god väg mot min 93dje födelsedag blir det allt svårare att vara koncentrerad och behöver mer vila. Tack för all tolerans!

© Göte Ingelman 2012.

Bildmakare: Bo Hansson